

dobnih najdbah severno od avarskih naselbinskih področij, torej z Moravske, Češke s Slovaško in Poljske. Najdbe je obravnavala tipološko z dodanim kataloškim delom, tabelami, zemljevidi in literaturo. J. Frane in A. Maštalka sta dodala še rentgensko fluorescentno analizo zgodnjerednjeveških bronastih predmetov iz Češke in Moravske.

Za naš prostor sta pomembni naslednji dve študiji. E. Szameit je v delu o kronološki uvrstitvi zgodnjerednjeveških grobov iz Sieghartskirchna iz Spodnje Avstrije in grobnih najdb iz Proleba na Štajerskem dokazoval slovansko naselitev med Ennsom in Dunajskim lesom v 8. in 9. stoletju in jo povezal s karantansko naselbinsko dejavnostjo. B. M. Szoke je v svojem obsežnem delu Povezave med gornjim Podonavjem in zahodno Madžarsko podal pregled najdišč, na katerih najdemo zgodnji karantansko-ketlaški material, avarske elemente in bajuvarske vplive ter vključil tudi najdbe iz Slovenije (Bled-Brdo, Pristava, Bohinjska Srednja vas), avstrijske Koroške (Krunzl), Spodnje Avstrije (Pitten) Štajerske in Hrvaške (Brodski Drenovac, Nin). Tako imamo skupaj z najdišči iz Madžarske, Češke in Slovaške dober pregled tega zgodnjega horizonta.

P. Tomka je v članku Avarske Sege ob pokopu (oris zgodovinskih raziskav do leta 1963) in ker je avarska materialna kultura znana pretežno prav iz grobnih kompleksov, je s tem podal pregled raziskav avarike od zadnjih desetletij preteklega stoletja do omenjene letnice z obsežnim pregledom literature vred.

Tretji sklop publikacije zajema Antropologija, in sicer obsežno študijo treh avtorjev M. Bernerja, H. Kritscherja in J. Szilvassyja. Skeleti z avarskega grobišča iz Muchendorfa (Spodnja Avstrija), z dodatkom F. Daima. Zadnji sestavek je razmišljanje S. Greffen-Petersa ob dvojnih pokopih na avarskih grobiščih o poteh in mejah antropoloških raziskav.

Tako heterogeno delo daje gotovo zelo koristen uvid v dogajanje od leta 568 do začetka 9. stoletja na prostoru, ki je povezano z avarsko prisotnostjo.

Irena SIVEC

Hans Losert: *Die früh- bis hochmittelalterliche Keramik in Oberfranken. Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters*, Beiheft 8, Rheinland-Verlag, Köln & Habelt, Bonn 1993. Band 1: Text und Katalog der Fundorte. 221 str., 69 sl., 11 bar. fot. Band 2: Tafeln. 324 tabel.

Severna Bavarska z Zgornjefrankovsko je nekaka Pepelka zgodnjerednjeveške arheologije. Je in ni kar se zdi. Podobnost tamkajšnjih najdišč z vzhodnoalpskimi je opazil že P. Reinecke, ki je sprva priznaval njihovo slovansko, pozneje pa dokazoval možnost, da so tamkajšnja, t.i. karolinško-otonska grobišča zapuščina tudi nemških naseljencev. Korak naprej je naredil pozneje K. Dinklage, ki je zgolj nemško interpretacijo prenesel tudi na grobišča Vzhodnih Alp. Onomastične raziskave, ki so dokazovale intenzivno slovansko poselitev, so ostajale nekako ob strani. Odločilen preobrat se je začel z delom domoznanca, geografa in zgodovinarja Hansa Jakoba. Neumorno je znova in znova prehodil Zgornjefrankovsko podolgem in počez ter zbiral odlomke lončenine in ostale površinske najdbe. Tako je odkril več deset opuščenih naselbin z gradivom, ki se je ujemalo s slovanskim drugod, vse skupaj pa je povezal z minucioznimi historično-onomastičnimi raziskavami. Sledila so še obsirna izkopavanja raznih najdišč, sprva K. Schwarzja, nato predvsem v Bambergu W. Sageja. Tako se je nakopičilo ogromno lončenega gradiva, ki je klicalo po obdelavi. Te se je v svoji doktorski disertaciji lotil Hans Losert.

Vzpostaviti red v množici gradiva je hvaležno in nevhvaležno delo. Težaško, a ustvarjalno. Če vemo, da je risbe celotnega kataloga naredil avtor sam, postane napor naloge še oprijemljivejši. Dobršen del gradiva so površinske najdbe, ostalo izvira

z najdišč z zelo grobim plastenjem, ki ne omogoča natančnejše časovne postavitve. Tudi primerjalno gradivo ne nudi podrobnejših časovnih opor. Losert se je naloge lotil na edini možni način.

Gradivo je najprej razdelil po različnih vidikih: izdelave telesa, površine, pustilu, barvi, prelomu, načinu žganja, trdoti, obliki ustij, obliki dna, znakih na dnu, dodatkih na ostenju, okrasu, celotni obliki, funkciji. Tako dobljene skupine je postavil v kontekst najdišč in primerjalnega gradiva. Tako je lahko prepričljivo določil več skupin gradiva, ki so slovanskega izvora, skupine, ki jih je označil za zgodnjerednjeveške in take, ki so mešane. Sožitje Slovanov in Germanov je bilo znano že iz pisanih virov, sledila so odkritja naselbin z mešanim gradivom. V končni časovni razpredelnici predstavlja 9 osnovnih skupin: 3 slovanske, 4 nemške, 2 "mešani". Vsaka od skupin traja vsaj 4 stoletja, kar potrjuje dosedanje raziskave zgodnjerednjeveške lončenine, da podrobne časovne opredelitve posameznega kosa ni mogoče podati.

Obdelal je gradivo od 6. st. do 1400 in odločilni prelom našel v 13. st. Zgodil se je zaradi tehnološke revolucije, ko začno z masovno proizvodnjo na hitrem lončarskem kolesu. Določena sprememba se zgodi tudi v 10. st. Takrat večinoma izginejo posode slovanskih skupin. V celoti vzeto se ob slovanskih že kmalu pojavijo posode germanskega porekla in skupini, ki sta nekak spoj obojih. Poznejše izginotje slovanskih skupin je predvsem posledica prehoda na nov način izdelave, ki ni bil več etnično pogojen. Po mnenju avtorja se obe skupini začneta oskrbovati s proizvodi iz skupnih lončarskih delavnic. Uporaba izraza nemški za mlajše skupine ima zato lahko le politično, ne pa etnično vrednost.

Losert poda tudi kratko poselitveno zgodovino, v kateri domneva prihod Slovanov z jugovzhoda morda že v drugi polovici 6. st., gotovo pa že v 7. st. Kartiranje slovanskih skupin lončenine kaže njihovo veliko gostoto, pa tudi premešanost z germanskimi naseljenci. Tako postaja to področje najbolj nazoren primer načina slovano-germanskega sožitja, ilustriran na oprijemljiv, nespekulativen način. Hkrati je knjiga seveda pomeben doprinos k tipologiji srednjeveške lončenine.

Tipološki delitvi sledi obsežen katalog posameznih najdišč s kratko najdiščeno zgodovino, opisom plasti in tipov lončenine, ki jo vsebujejo, ter bistveno literaturo. Vse skupaj izredno bogato ilustrirano. Začetno nalogo je avtor uspešno opravil, pri čemer se mu je posrečilo zgraditi sistem, ki temelji bolj na notranjih povezavah kot zunanjih primerjavah, kar mu daje še večjo trdnost. Da ima knjiga poseben pomen za arheologijo Alpskih Slovanov, sledi iz uvodoma povedanega.

Pričujoče knjižno poročilo posvečam spominu na dr. Hansa Jakoba, ki je prvi prosil, da bi ga napisal za Arheološki vestnik, še preden je bila knjiga sploh dokončana. Takšen je bil njegov znanstveni žar. Vesel sem, da sem ga med prekratnim obiskom občutil v živo, enako kot njegovo gostoljubnost.

Andrej PLETERSKI

Nikos Čausidis: *Mitskrite sliki na Južnite Sloveni*. Mislja, Skopje 1994. 547 str., 109 tabel.

Prva zlata doba mitoloških raziskav je bilo 19. st., ko so se ujele z razcvetom romantičnega nacionalizma. Nato je zlasti proučevanje slovanske mitologije zastalo, zdelo se je, da do bistveno novih spoznanj ne bo več prišlo. Sredi tega stoletja se je začel novi val študij, ki so obravnavale tudi slovansko mitologijo, najprej med ruskimi in poljskimi avtorji ter se nato nezadržno širil naprej. Z delom Nikosa Čausidisa je dosegel Makedonijo.

Za razliko od prejšnjega stoletja je sedaj mnogo večji poudarek pri razvoju in uporabi verodostojnih delovnih metod.

Določeno izjemo predstavlja obsežni opus B. A. Rybakova, katerega izjemno sugestivne raziskave temeljijo prvenstveno na intuiciji. Čeprav se je Čausidis v dobršni meri oplajal ob njegovem delu, je bil glavni namen obravnave knjige utemeljiti mitološko ikonografijo - proučevanje slikovnih zapisov mitskih predstav, kot novega vira poleg že poznanih in upoštevanih za mitološke raziskave: pisanih - historičnih, literarno - etnoloških, arheoloških. Avtorjev drugi namen je bil poiskati etnične elemente v materialni kulturi, ki bi jih bilo mogoče povezovati s Slovani, kot stranski rezultat pa pomagati pri opredeljevanju nekaterih predmetov, ki jih arheologi doslej niso znali razložiti. Njegova glavna delovna metoda je simbolna analiza slik.

Uvodoma analizira socialno vlogo mitskega, način prenašanja mitov, oblike njihovega preživetja ter kratko predstavi nekatere znane metode njihovega proučevanja. Sledi podrobno razpravljanje o mitskem mišljenju, mitski zavesti, pri čemer se v dobršni meri opira na Kasirerja in Poudarja, po mojem mnenju kar nekoliko pretirano, vlogo podzavesti v tvorbi mitov. Tako mu je mitska slika mnogo bolj tvorba človekove podzavesti kot zavesti. Analizira nastanek mitske slike, oblike njene transformacije, njene osnovne simbolne elemente. Vsa ta poglavja pojasnjujejo metodo njegovega nadaljnjega dela, v katerem podrobno prikaže slike človeške figure, njene prvine in njihov simbolni pomen.

Sledi prikaz slik ženskega principa, kjer se osredotoči na žensko-porodnico in na predmet, ki ga rojeva. Naslednji lik v njegovi analizi so solarne slike, zatem liki moškega principa. Seveda se pri razlagi simbolnih prvin ni mogel povsem izogniti povezovanju s sporočili drugih vrst virov, zato se mimo nas pomika bogata paleta zgodovinskih virov, etnoloških zapisov, avtorjevih lastnih terenskih raziskav.

Velika odlika knjige je avtorjev izreden smisel za vizualizacijo, vse risbe je tudi napravil sam. Tako je knjiga uporabna že kot mitski ikonografski leksikon. Seveda nima vsebine, ki bi jo prebral in si jo zapomnil enkrat za vselej, posreduje pa povsem značilen zorni kot, ki je v mnogočem drugačen od sedanjih in zato dragocen. Vse razlage, ki jih podaja, gotovo niso pravilne, a to je pač nujen korak na spoznavni poti. Po mojem občutku in dosedanjih izkušnjah je avtorjeva analiza najmočnejša v tistih primerih, kjer je slika že izgubila prvotno funkcionalno zvezo in začela živeti sama od sebe in dejansko vzpostavila samostojen stik s človeško (pod)zavestjo. Da so miti nekaka časovna in prostorska os, predor, ki nas v hipu prestavi v štirih dimenzijah, je bilo v bistvu jasno vsem, ki so se posvečali mitološkim raziskavam (pa tudi vsem, ki jih še niso pozabili). Čausidis nam ga kaže na slikah. Njegova delovna metoda še ne daje videza dokončnosti, a to je obet novih odkritij. Očitno je učinkovita pri sledenju posameznih mitoloških likov s pomočjo njihovih simbolnih lastnosti. Ko začenjajo liki zamenjevati svoje lastnosti, postane negotova. Kolikšen je njen domet pri medsebojnem povezovanju posameznih likov v širši skupek, ki je funkcionalno povezan z določenim dejanjem, ni jasno, ker knjiga skoraj ne obravnava slik z večjim številom mitskih likov. Prav to pa je morda odločilen korak pri mitoloških raziskavah. Vsi dosedanja pristopi lahko sledijo posameznim likom, negotovi postanejo pri njihovem povezovanju.

Gotovo se mu je posrečil stranski namen, pojasniti nekatere doslej neznane arheološke predmete. Kar zadeva določanje etničnih značilnosti skozi mitološko lupo, odgovor ni ne nikalen ne pritriljen. Za to je enostavno še prezgodaj. Ko bo dovolj poznan praslovanski mit, njegov nastanek in razvoj ter njegova primerjava z miti drugih etničnih skupin, bo šele postalo jasno, kaj je za koga značilno, če sploh kaj je. Že sedaj je mogoče postaviti trditve, da je slovanski mit le del indoevropskega, pa tudi v tem je le malo specifičnega. Če torej obstajajo etnične značilnosti, so v podrobnostih, ki jih še ne vidimo jasno.

Andrej PLETERSKI

Ágnes Cs. Sós, Ágnes Salamon: *Cemeteries of the early middle ages (6th-9th centuries A. D.) at Pókaszetpetk*. Appendix by Sándor Bökönyi and János Matolesi. Edited by Béla Miklós Szöke. Akadémiai kiadó, Budapest 1995. 264 oštevilčenih strani, 166 tabel, 8 načrtov, 57 slik med besedilom.

Področje ob reki Zali je tisti del Panonije, ki je v zgodnjem srednjem veku imel svojo posebno, od ostale Avarije drugačno zgodovino. Ne samo, da je tu preživel dobršen del predavarskega prebivalstva, pozneje, a še v avarskem obdobju, se tu najbolj nedvoumno kažejo Slovani, kar vse je izhodišče poznejše Kocljave kneževine v Spodnji Panoniji. Nekako posebej vseh posebnosti je grobišče v Pókaszetpetku.

Odkrito je bilo pri gradbenih delih 1951 na vzpetini slab km zahodno od reke Zale. Izkopavanja so trajala do leta 1971, večinoma pod vodstvom Á. Cs. Sós. Raziskati je bilo mogoče približno dve tretjini nekdanjega grobišča. Odkritih je bilo 422 grobov, od tega 3 prazgodovinski, 171 žganih, ostali okostni.

Avtorici sta sistematično obdelali pogrebne običaje, predmete v grobovih, jih skušali tipološko in časovno povezati z znanim gradivom. Naloga ni bila lahka, saj je bilo zaradi izjemne raznolikosti potrebno upoštevati primerjalno gradivo z ogromnega področja od Nemčije do Urala. Nekateri uganke sta razrešili, na večino vsaj opozorili in še čakajo svoje rešitve. Rokopis je bil zaključen leta 1980, izjemoma je bilo pozneje upoštevanih še nekaj del do 1982. Novejša literatura bi seveda pomagala k razrešitvi večjega števila vprašanj, a kljub temu celota še vedno deluje novo in izjemno izzivalno.

V bistvu gre za dve grobišči, eno preko drugega. Spodnje, starejše je večinoma iz zgodnjega avarskega obdobja in preneha okrog 680. To so večinoma okostni grobovi, vendar je zanj značilna tudi biritualnost. Jasno so izražene lastnosti, ki jih je mogoče povezovati s preostalim prebivalstvom germanskega porekla, zanemariti ne gre tudi možnosti obstoja posameznih romanskih staroslecev. Stiki z bavarskim področjem so bili živi tudi po prihodu Avarov, o čemer priča večdelni pasni sestoj iz druge polovice 7. st., okrašen z vibastim tavširanim okrasom, ki hkrati datira zaključek starejšega grobišča. Poleg avarskih lastnosti so na grobišču tudi lastnosti, značilne za Slovane jugozahodne Ukrajine, kar avtorici tolmačita kot preselitev dela Dudlebov. To je teza, ki jo v zadnjem času še posebej razvija B. M. Szöke za grobišča iz okolice Zalavara. Hkrati opozarjata na pogrebne običaje, ki sta jim primerjavo našli le pri ugrofinskih plemenih Merije in Muroma, kar postavlja vprašanje slovano-finskih povezav.

Čemu je grobišče v zadnji četrtini 7. st. prenehalo, trenutno še ni jasno. Težišče poselitve se je premaknilo na področje Keszthelya. Poselitveni prelom približno v istem času sta ugotovila v novejšem času tudi B. M. Szöke za jugozahodno področje Blatnega jezera in F. Daim za velika grobišča Sp. Avstrije. Širina dogajanja kaže na globoke strukturne vzroke.

Starejše grobišče skušata avtorici razčleniti na tri časovne stopnje, predvsem zaradi različnih usmeritev grobov in to podkrepiti z uvrstitvijo posameznih tipov predmetov. Kartiranje vseh treh skupin nakazuje "čebulasto" širjenje grobišča iz središča proti obrobju in v grobem potrjuje pravilnost nakazane delitve.

Drugo grobišče na istem mestu je izključno iz žganih grobov, ki v 18 primerih ležijo preko grobov starejšega grobišča. Avtorici sta precej pred časom v tem opazili podobnost z nekaterimi grobišči severne Bavarske, kjer so v okostne germanske grobove mlajšemerovinskega obdobja vkopani žarni grobovi, ki jih ima vedno več raziskovalcev za slovanske. Omenjenih 18 primerov obsega vse tri časovne stopnje starejšega grobišča. Avtorici domnevata, da je med enim in drugim grobiščem preteklo toliko časa, da so bili sledovi starejših grobov že precej zabrisani. V grobovih so bile večinoma le posode ter nekaj nožev, okovov vedric in železnih pasnih spon. Edini bronasti pasni jeziček je raztresena najdba iz uničenega žarnega groba, pripada pa najmlajšemu tipu avarskih jezičkov in je močno obrabljen, kar